

Голубовська Л.Р.

Інститут історичної освіти

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

ЗМІНИ В ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ПРІОРИТЕТАХ ТА ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЯХ МІСЬКОЇ ТРУДЯЩОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ 1990-2000-ТІ РОКИ

Протягом досліджуваних років відбувалось формування моделі сприйняття молодими людьми міст базової цивілізаційної цінності – способу життя: дозвілля, харчування, піклування про власне здоров'я тощо.

Дозвілля молоддю сприймалося, як основна сфера життєдіяльності. Від задоволення ним залежала загальна задоволеність життям. Складні соціальні проблеми молоді негативно впливали на структуру дозвілля. Зокрема, поширення у молодіжному середовищі набули прослуховування аудіо касет, CD-дисків, перегляд відеокaset та DVD, гра на комп'ютері. Залишилась зовсім незначна частка тих, хто вільний час використовував для відвідування музеїв і театрів. Значна частина міської молоді не знала, куди себе подіти у вільний від навчання або роботи час. Альтернативу створювали численні розважальні центри, дискотеки. У реальному житті відбувалося «згортання» соціалізації молоді. Усезагальна комерціалізація, дорожняча робила змістовне дозвілля недоступним для переважної більшості молоді. Молоді люди часто потрапляли під вплив примарних цінностей і розуміли життєдіяльність як необхідність «зробити гроші», не замислюючись над моральним змістом діяльності.

Молодь у цілому, як й інші вікові групи населення, найчастіше проводила вільний від основної і домашньої роботи час перед телевізором або біля радіоприймача, відвідувала та приймала гостей, читала газети, журнали і книги. Слід зауважити, що молодь все ж обирала й активні види відпочинку – прогулянки на природі (56,5%), заняття фізкультурою та спортом (22,3%), цікавилася різноманітними культурними заходами (23,6%). Серед дорослих ці показники були принаймні втричі меншими. Крім того, молодь значно активніше у вільний час долучалася до

використання інформаційних технологій – користувалась комп'ютером чи Інтернетом. Так, 26,8% міських молодих мешканців зазначили, що у вільний від основної й домашньої роботи час вони працювали за комп'ютером – друкували, виконували завдання, читали тексти, переглядали фільми, прослуховували музику, грали в комп'ютерні ігри, користувалися Інтернетом тощо. Серед дорослих таку відповідь дали лише 6,7% респондентів, що майже вчетверо менше [1, с. 194]. Лише 22% молоді віддавали перевагу активним формам фізичного відпочинку: займалися спортом, відвідували спортивні секції, займалися танцями. Водночас вони надавали замало часу для цього. У молоді відпочинок мало асоціювався з рухливою діяльністю. Пасивно відпочивало близько 62% молоді [2].

За даними соціології, 47% молоді вільний час проводили на природі. Популярними також були розважальні види дозвілля, які потребували матеріальних витрат: клуби, кафе, кінотеатри. Цьому виду дозвілля віддавало перевагу 30% опитаних молодих людей. Третина присвячувала вільні від роботи хвилини власному хобі [3]. Слід зазначити, що на вибір виду дозвілля значною мірою впливали рівень освіченості, матеріальне благополуччя, регіон проживання, вид зайнятості. Матеріально найбільш бідніша частина молоді віддавала перевагу так званому вуличному відпочинку. Таке дозвілля часто проводилося на шкоду власному фізичному та психічному здоров'ю.

В Україні протягом досліджуваних років залишалася проблема реалізації рекреативної функції молоді сім'ї. Обмежувалися умови для раціонального проведення вільного часу. Фінансові проблеми часто обмежували відвідування кіно, театрів, концертів, виставок, музеїв, кафе і ресторанів. Виникали труднощі в оздоровленні сімей в санаторіях, будинках відпочинку, відправленні дітей у літні табори, подорожі. Найреальнішим способом відпочинку залишалося село, поїздка до батьків, родичів або знайомих. Отже, молода сім'я мала дуже обмежені можливості духовного розвитку. За даними соціологічних досліджень, 46% представників української молоді вважали, що відвідування театрів, концертів, виставок у житті людини мало «велике» або «дуже велике» значення. Прослуховування радіо– і перегляд телепередач нею сприймалося як важливе (64% опитаних). Всупереч поширеним уявленням про відсутність у молоді інтересу до опанування літературної спадщини, 70% респондентів назвали читання літератури заняттям, яке мало «велике» або «досить велике» значення. Втім, слід зазначити, що й менш

інтелектуальні способи проведення дозвілля (відвідування танців, вечірок, кафе) мали неабияку кількість прихильників (52%) [4, с. 136]. Пасивний перегляд телевізійних програм залишався основним способом проведення молоддю вільного часу. У 2003 р. 75% опитаних назвали такий відпочинок улюбленим. Лише 6% молоді не дивилися телебачення взагалі [5, с. 94].

Молодь не повністю використовувала наявні можливості задоволення культурних потреб. Молоді люди обирали такі способи проведення вільного часу, які не вимагали вольових, інтелектуальних чи організаційних зусиль: телебачення, комп'ютерні ігри, нічні клуби та дискотеки, прослуховування аудіокасет, платівок, CD. Об'єднання за цими інтересами відбувалося на основі дружніх контактів. Види відпочинку, котрі давали можливість підвищити інтелектуальний, культурний рівень не користувалися великою популярністю серед молоді. Це беззаперечно свідчило про пасивне ставлення української молоді до культурного відпочинку.

Зауважимо, що в Україні існувала невелика група молодих людей, які надавали перевагу освіті та самоосвіті, постійно знаходились у пошуку власного «Я», цілісно сприймали світ. Саме ця частина молодого покоління перебувала в гармонії з собою та позитивними зрушеннями у суспільстві.

Окремо зупинимось на змінах у підходах молоді до здоров'я. В Україні з кінця 1990-х років органами влади почав втілюватися зарубіжний підхід щодо збереження й зміцнення здоров'я населення взагалі, й молоді зокрема, – формування здорового способу життя. Протягом 1998-2002 рр. він запроваджувався в Києві та чотирьох містах і селах Рівненської та Чернігівської областей, а також був покладений в основу національної системи формування здорового способу життя молоді.

Молодь здебільшого вважала, що на їх здоров'я вирішальною мірою впливали матеріальні чинники, зокрема довколишнє середовище. Дівчата частіше, ніж хлопці, схилилися до думки про вирішальний вплив зовнішніх чинників формування свого ставлення до здоров'я. Здоровий спосіб життя молоді людини визначальною мірою формувалася під впливом сім'ї та найближчого оточення. Засоби масової інформації, за винятком телебачення, мали незначний вплив на цей процес. Це, очевидно, було виявом певної недовіри до мас-медіа. Молодь розуміла, що кумири спорту і мистецтва – це певний «рекламний хід» і захоплення ними для значної частини юнаків і дівчат не було прикладом для

наслідування способу їхнього життя. З віком молодь більше покладалася на кваліфіковану допомогу у випадку незадовільного стану свого здоров'я, намагалася звертатися до лікарів і менше радитись із близькими.

За даними загальноукраїнського опитування «Спосіб життя та здоров'я молоді», проведеного в 1999 р. Українським інститутом соціальних досліджень, 26% молодих людей Києва регулярно займалися фізичними вправами. Юнаки в 1,7 рази частіше займалися спортом, ніж дівчата [6, с. 9]. За даними соціології (2005 р.), 65% молоді дотримувались здорового способу життя [7, с. 9]. Опитування молодих киян 15–22 років засвідчили, що 93% молоді вважали, що їхнє тіло перебуває у нормі (вага відповідала зросту) [4, с. 73]. Соціологічні дані підтверджують і те, що фізичний розвиток молоді був стабільний. Регулярні заняття фізкультурою були більш властивими для школярів. Молоді українці старшої вікової групи частково компенсували відсутність регулярних фізичних вправ іншими видами рухової активності. Причина низької популярності занять фізкультурою серед певної частки респондентів (особливо старшої вікової категорії) полягали не у відсутності можливостей, а в нестачі усвідомленої потреби в таких заняттях.

Змінювались вікові відмінності в розумінні значущості шляхів поліпшення здоров'я. У старших вікових групах молоді більш поширеним залишалось уявлення про необхідність позбавлення шкідливих звичок – уживання алкогольних напоїв, тютюнопаління. З віком та надбанням життєвого досвіду все більше молодих людей усвідомлювало, що наявні захворювання необхідно лікувати.

Молоді люди міст України по різному сприймали ті чинники, що впливали на здоровий спосіб життя. Більшість опитаних у 1999 р. (88%) вважали, що на здоров'я впливали значною мірою або навіть вирішальним чином структура та якість харчування, 82% – що подібний вплив мали навколишнє середовище і медичне обслуговування, 83% – матеріальний достаток, 75% – заняття фізкультурою та спортом. Деяко нижче оцінювали молоді люди вплив на здоров'я умов навчання (69%) і житлових умов (62%). Набагато меншого значення молодь надавала чинникам, які безпосередньо визначали життєвий тонус людини, змістовні характеристики її духовного і психічного здоров'я: взаємини з батьками, рідними, дітьми, друзями, ровесниками, уміння розслабитися, можливості організації вільного часу тощо. Хоча більша частина молоді вважала, що названі чинники досить суттєво впливали на здоров'я людини, все ж таки провідні місця в умовному рейтингу посідали матеріальні фактори, а

також навколишнє середовище [4, с. 48]. Водночас відбувалося зростання зацікавлення молоді в збереженні власного здоров'я.

У досліджувані роки відбувалося погіршення стану фізичного й психічного здоров'я молодого покоління. Стрімко поширювались соціально зумовлені хвороби. Молоде покоління виявилось менш здоровим фізично та психічно, ніж попереднє. У 1990-і роки згідно статистичних даних 6% дітей народжувалося здоровими. Лише 10% випускників середніх шкіл могли вважати себе такими. Часто хвороби пов'язувались із станом анемії і загальним послабленням організму, що виникало внаслідок поганого харчуванням. В Україні поширювалась епідемія захворюваності на туберкульоз, який називали «хворобою бідних» (протягом 1997-2005 рр. кількість хворих на туберкульоз зросла на 28,9%). Суттєвої шкоди молодому організму завдавали інфекції, що передаються статевим шляхом, особливо сифіліс. Протягом 2000-х–2010-х рр. захворюваність у дівчат віком 15-17 років збільшилася у 19,1 у юнаків цього віку – у 14,3 разів. На здоров'я юнаків та дівчат значний вплив мало розповсюджене вживання наркотичних речовин. У 2010 р. за експертними оцінками, абсолютна кількість наркоманів в Україні наближалася до 800 тис., причому 90% з них склали молоді люди віком до 30 років [5, с. 27].

На стані здоров'я молоді позначалася також складна екологічна ситуація в Україні. У досліджувані роки щороку в атмосферу викидалося 17 млн. тон шкідливих речовин. У 21 місті, де мешкало 22% населення, забрудненість повітря перевищувала гранично допустиму концентрацію [4, с. 11]. На генофонді українства позначалися і наслідки техногенної Чорнобильської катастрофи. За таких умов прості й найперші екологічні цінності – чисте повітря, якісні питна вода та продукти харчування стали основними факторами, що могли б забезпечити міцне здоров'я молоді.

Література

1. Формування здорового способу життя молоді: стратегія для України. – К.: Укр. Ін-т соціальних досліджень, 2011. – 11 с.
2. Стефанишин О. В. Головні засади державного регулювання зайнятості молоді в інформаційній економіці / О. В. Стефанишин // Соц.-екон. дослідж. в перехід. період. Соц.-екон. розв. регіону: діагностика, стратегія, упр. – 2006. – Вип. 4. – С. 564-580.
3. Скрипник Л.В. Фізична рекреація у сфері дозвілля української молоді / Л.В.Скрипник, Г.М. Чепурна. – Режим доступу: <http://>

esnuir.eenu.edu.ua 335. Ковальський Г. Соціальні потреби молоді в Україні / Г. Ковальський. – Режим доступу: [//http://old.niss.gov.ua](http://old.niss.gov.ua)

4. Молодь України у дзеркалі соціології / за ред. О. Балакірева, О. Яременка. – К.: Укр. Ін-т соціальних досліджень, 2001. – 210 с.

5. Формування здорового способу життя молоді: стратегія для України. – К.: Укр. Ін-т соціальних досліджень, 2011. – 11 с.

6. Короткова І. Якби молодість знала... / І.Короткова // Сучасна молодь: Проблема чи нація. – К.: ГО «Молодіжна Альтернатива», 2010. – С. 24–29.

7. Молоде покоління нової України [Текст] : ескіз соціального портрету / О. М. Балакірева [та ін.] ; ред. кол. та упоряд. В. В. Барабаш [та ін.] ; Український НДІ проблем молоді. – К. : А.Л.Д., 1995. – 89 с.

Кузьміна І.В.

Інститут історії України

Національної академії наук України

ФЕДІР ШТЕЙНГЕЛЬ ЯК КРАЄЗНАВЕЦЬ ТА НАТУРАЛІСТ

Історії відомо багато випадків, коли вклад у науку був зроблений не професійними вченими, а людьми, котрі цікавилися певною галуззю знань, але при цьому не були спеціалістами з відповідним дипломом. Серед них варто назвати ім'я Федора Рудольфовича Штейнгеля.

Федір Рудольфович Штейнгель народився 1870 року в місті Санкт-Петербург. Хлопчик з дитинства страждав на тяжке невиліковне захворювання – епілепсію, тому лікарі порадили батькам знайти більш сприятливий клімат для дитини. Родина переїхала до Києва, де мешкала переважно взимку, а влітку – у щойно купленому маєтку в селі Городок Рівненської області.

Навчався Федір спочатку в II Київській гімназії, потім в Київському університеті Св. Володимира та Варшавському університеті на природничому відділенні фізико-математичного факультету. І хоча він мав великий потяг до знань, навчання не закінчив через хворобу та смерть близьких людей. У Польщі барон познайомився з майбутнім відомим істориком та археологом Миколою Івановичем Біляшевським, з яким вони залишилися друзями на все життя. У молодих людей виникла ідея